

Зикираев Марат Тологонович, э.и.к., доцент,
Керимбаева Тынара Эркинбековна, аспирант,
Ош технологиялык университети

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АЙЫЛ-ЧАРБА СЕКТОРУНУН ПОТЕНЦИАЛЫ ЖАНА ӨНҮГҮҮ ТЕНДЕНЦИЯСЫ

Айыл-чарба сектору мамлекет үчүн маанилүү тармак болуп саналат. Кыргызстандын калкынын кылымдар бою калыптанган мал чарбачылыгы, дыйканчылыгы, жалпы калкынын 65%ы айыл жеринде жашашы аграномиялык өлкө болушуна жана айыл-чарбанын өнүгүшүнө шарт түзгөн. Айыл-чарба ички дүң продукциянын 36-40%ин түзөт, өз ара тыгыз байланыштуу эки ири тармакка (дыйканчылык жана мал чарбасы) бөлүнөт. Дыйканчылык тармагына эгилме өсүмдүктөрдү өстүрүү, башкача айтканда, дан, жашылча, жемиш, картошка, техникалык жана май алынуучу өсүмдүктөр, тоют өсүмдүктөр жана тамеки өстүрүү кирет. Айыл-чарба өсүмдүктөрү коомдун өндүргүч күчтөрүн өркүндөтүүдө зор роль ойнойт, себеби аларды өстүрүү айыл-чарбаны техникалык жактан жабдуу деңгээлин көтөрүү менен азык-түлүктү кайра иштетүүнү шарттайт. Мал чарбасына кой, бодо мал, жылкы, топоз жана башка чарбалар кирет. Бул эки тармакты айкалыштыра өнүктүрүү материалдык, акча жана эмгек ресурстарын эффективдүү пайдаланууну камсыз кылат. Дыйканчылыксыз туруктуу тоют базасын түзүү, мал чарбасын илгерилетип өстүрүү мүмкүн эмес, ал эми мал чарбасы өз кезегинде дыйканчылыкка эң баалуу органикалык жер семирткич (кык) берет. Айыл-чарбасында негизги өндүрүштүк каражат жер болуп эсептелет. Айыл-чарба өндүрүшүн адистештирүү жана жайгаштыруу жердин өзгөчөлүгүнө, базардан алыс же жакын орун алышына жана табигый-климаттык шарттарга жараша болот. Бул өзгөчөлүк кыртыштын кунардуулугун жакшыртууда илимий жактан негизделген дыйканчылык системасын, айыл-чарбаны жүргүзүү системасын иштеп чыгып, колдонуу зарылчылыгын туудурат.

Макалада Кыргызстандагы айыл жерлерин өнүктүрүү үчүн аймактын айыл-чарба секторунун иш-аракеттери каралган. Аймактардын агрардык структурасында болуп жаткан өзгөрүүлөр, алардын рынок экономикасына таасири, ошондой эле мамлекеттик саясаттагы өзгөрүүлөрдүн натыйжасында айыл-чарбасын жана айыл жерлерин өнүктүрүү жөнүндө ойлор айтылган.

Ачкыч сөздөр: Айыл-чарба, реалдуу сектор, санариптешүү, экономика, агрардык сектор, мамлекет.

Зикираев Марат Тологонович, к.э.н., доцент,
Керимбаева Тынара Эркинбековна, аспирант,
Ошский технологический университет

ПОТЕНЦИАЛ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Сельскохозяйственный сектор является важной отраслью для государства. Животноводство и земледелие, которые веками формировались населением Кыргызстана, и тот факт, что 65% всего населения проживает в сельской местности, сделали его агрономической страной и позволили развивать сельское хозяйство. Сельское хозяйство дает 36-40% валового внутреннего продукта и делится

на две тесно связанные отрасли (земледелие и животноводство). Сельскохозяйственный сектор включает выращивание пропашных культур, то есть выращивание зерновых, овощей, фруктов, картофеля, технических и масличных культур, кормовых культур и табака. Сельскохозяйственные растения играют важную роль в повышении производительных сил общества, так как их выращивание повышает уровень технической оснащенности сельского хозяйства и облегчает переработку пищевых продуктов. Животноводство включает овец, крупный рогатый скот, лошадей, яков и другие фермы. Совместное развитие этих двух отраслей обеспечивает эффективное использование материальных, финансовых и трудовых ресурсов. Без земледелия невозможно создание устойчивой кормовой базы, развитие животноводства, а животноводство, в свою очередь, обеспечивает сельское хозяйство ценнейшим органическим удобрением (навозом). Основным средством производства в сельском хозяйстве является земля. Специализация и размещение сельскохозяйственного производства зависят от особенностей земли, ее удаленности или близости от рынка сбыта, природно-климатических условий. Эта особенность делает необходимым разработку и использование научно обоснованной системы земледелия и системы управления сельским хозяйством для повышения плодородия почвы.

В статье рассматривается деятельность аграрного сектора региона по развитию сельских территорий Кыргызстана. Обсуждались изменения в аграрной структуре регионов, их влияние на рыночную экономику, а также мысли о развитии сельского хозяйства и сельских территорий в результате изменения государственной политики.

Ключевые слова: сельское хозяйство, реальный сектор, цифровизация, экономика, аграрный сектор, государство.

Zikiraev Marat Tologonovich,
candidate for economical sciences, associate professor,
Kerimbayeva Tynara Erkinbekovna, graduate student,
Osh Technological University

POTENTIAL AND DEVELOPMENT TRENDS OF THE AGRICULTURAL SECTOR KYRGYZ REPUBLIC

The agricultural sector is an important industry for the state. Animal husbandry and agriculture, which have been shaped by the population of Kyrgyzstan for centuries, and the fact that 65% of the total population lives in rural areas, have made it an agronomic country and allowed the development of agriculture. Agriculture contributes 36-40% of the gross domestic product and is divided into two closely related sectors (agriculture and animal husbandry). The agricultural sector includes the cultivation of row crops, i.e. the cultivation of cereals, vegetables, fruits, potatoes, industrial and oilseeds, fodder crops and tobacco. Agricultural plants play an important role in increasing the productive forces of society, since their cultivation increases the level of technical equipment of agriculture and facilitates the processing of food products. Livestock includes sheep, cattle, horses, yaks and other farms. The joint development of these two industries ensures the efficient use of material, financial and labor resources. Without agriculture, it is impossible to create a sustainable forage base, develop animal husbandry, and animal husbandry, in turn, provides agriculture with the most valuable organic fertilizer (manure). Land is the main means of production in agriculture. Specialization and location of agricultural production depend on the characteristics of the land, its remoteness or proximity to the market, natural and climatic conditions. This feature

makes it necessary to develop and use a scientifically based farming system and agricultural management system to improve soil fertility.

The article discusses the activities of the agricultural sector of the region for the development of rural areas in Kyrgyzstan. Changes in the agrarian structure of the regions, their impact on the market economy, as well as thoughts on the development of agriculture and rural areas as a result of changes in state policy were discussed.

Key words: agriculture, real sector, digitalization, economy, agricultural sector, state.

Киришүү. Кыргызстанда айыл-чарба өлкө экономикасынын реалдуу секторунун артыкчылыктуу тармагы болуп саналат. Агрардык тармакты өнүктүрүү аймактарды жана жалпы ата-мекендик экономиканын өнүгүүсү менен түздөн-түз байланыштуу.

Кыргызстандын калкынын кылымдар бою калыптанган мал чарбачылыгы, дыйканчылыгы, жалпы калкынын 65%ы айыл жеринде жашашы агромиялык өлкө болушуна жана айыл-чарбанын өнүгүшүнө шарт түзгөн. Айыл-чарба ички дүң продукциянын 36-40%ин түзөт, өз ара тыгыз байланыштуу эки ири тармакка (дыйканчылык жана мал чарбасы) бөлүнөт. Дыйканчылык тармагына эгилме өсүмдүктөрдү өстүрүү, башкача айтканда, дан, жашылча, жемиш, картошка, техникалык жана май алынуучу өсүмдүктөр, тоют өсүмдүктөр жана тамеки өстүрүү кирет. Айыл-чарба өсүмдүктөрү коомдун өндүргүч күчтөрүн өркүндөтүүдө зор роль ойнойт, себеби аларды өстүрүү айыл-чарбаны техникалык жактан жабдуу деңгээлин көтөрүү менен азык-түлүктү кайра иштетүүнү шарттайт. [3]

Изилдөөнүн максаты. Аймактардын агрардык структурасында болуп жаткан өзгөрүүлөрүн, алардын рынок экономикасына тийгизген таасирин, ошондой эле мамлекеттик саясаттагы өзгөрүүлөрдүн натыйжасында айыл-чарбасынын жана айыл жерлеринин өнүгүү тенденциясын талдоо.

Изилдөөнүн материалдары жана методдору. Изилдөөдө коюлган максатка жетүүгө Кыргызстандын айыл-чарба секторунун жана айыл-чарба продукцияларынын азыркы абалын терең үйрөнүп билүү үчүн статистикалык, стратегиялык, экономикалык, эксперименттик ыкмалар колдонулду. Ошондой эле илимпоздордун (А.Э.Шаршенов, 2022; А.Азанбекова, 2018; А.А.Баймуратов, 2015; М.Ж.Абдиев, 2017) айыл-чарба багытындагы жазылган эмгектерин колдондук. [4,5,6,7]

Изилдөө натыйжалары. Азыркы күндө мамлекетибизде айыл чарбасын өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл бурулуп, негизги максат айыл чарба продукцияларынын экспортунун көлөмүн арттыруу жолго коюлуп жатат. Айыл чарба тармагына республикалык бюджеттен, Кыргыз-Россия өнүктүрүү фондунан жана башка каржы институттары тарабынан жетиштүү каражаттар бөлүнүүдө, ошондуктан аларды натыйжалуу пайдалануу үчүн мамлекет тарабынан көзөмөлдү күчөтүү негизги милдеттердин бири.

Мамлекеттин айыл-чарбасын өнүктүрүүнүн мыйзамдык базасын жакшыртып, кошумча инвестицияларды тартуу жана илимий методдорду пайдалануу маанилүү. Аймактарда айыл-чарба продукцияларын сатууда аларды алдын ала пландаштыруу боюнча иштерди күчөтүү зарыл. Дыйкандар өздөрүнүн продукцияларын сатуу учурунда зыян тартпагандай болушу керек.

Мамлекет башчы өлкөдөгү ата-мекендик айыл-чарба продукцияларын экспорттоону көбөйтүү жана алыскы чет өлкөлөргө, анын ичинде ЕАЭБ өлкөлөрүнүн алкагындагы экспорттук потенциалды колдонуу боюнча иштерди күчөтүүнү сунуштады. Эт-сүт продукцияларын, мөмө жана жашылча жемиштерди, жүн жана башка айыл-чарба продукцияларын Кытайга экспорттоону көбөйтүү боюнча кайра иштетүүчү ишканалар менен иштерди жүргүзүүнү сунуштады.

Азыркы күндө айыл-чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлиги мамлекеттин реалдуу секторун жакшыртууда негизги үч багыттагы иш-аракеттерди аткарууда.

Биринчи – бул экспортту колдоо жана ата-мекендик айыл-чарба продукцияларын тышкы рыноктордо илгерилетүү. Бул маселе боюнча айыл-чарба ассоциациялары жана ишке тартылган мамлекеттик органдар менен өз ара тыгыз аракеттешүү аркылуу ишке ашырыла турган иш-чаралардын планы түзүлгөн.

Анда 18 ассоциациялар менен меморандум түзүлгөн, бул 400 миңден ашык фермерлер менен түз иштөөгө мүмкүндүк берет. Министрликтин курамында ата-мекендик продукцияларды чет элдик рынокторго чыгаруу боюнча ишти күчөтүү үчүн экспортту илгерилетүү боюнча жаңы бөлүм түзүлдү. Маселен, буга чейин кытай тарап менен коондорду жана алчаны экспорттоо тууралуу макулдашуу болсо, быйыл унду, кургак сүттү жана быштакты экспорттоо жөнүндө макулдашылган. Азыркы кезде төө буурчакты жана картошканы чет өлкөлүк рыноктордо сатуу боюнча сүйлөшүүлөр жүрүп жатат.

Экинчи – тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүү. Бул багытта Кыргыз-Россия өнүктүрүү фонду, «Айыл банк», «РСК Банк» жана «Кепилдик фонд» ачык акционердик коомдору менен активдүү иш жүргүзүлүүдө. Мындан тышкары, жаңы тамак-аш жана кайра иштетүүчү ишканаларды куруу боюнча мамлекет тез аранын ичинде колдоо көрсөтүүсү маалым болду.

Үчүнчү – региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылынын алкагында «Айыл маалымат» мамлекеттик ишканасынын базасында жаңы мамлекеттик ишкана — «Санарип айыл-чарбасы» түзүлөт. Анын негизги максаты – агрардык тармактагы процесстерди санариптештирүү.

Мындан тышкары, кооперативдик чарбалардын тармагын кеңейтүүгө, үрөнчүлүк ишканаларды, асыл тукум мал чарбачылыгын жана органикалык айыл чарбасын өнүктүрүүгө басым жасалат. Бул да агрардык сектордун комплекстүү өнүгүшүнө кызмат кылат.

Азыркы күндө Кыргызстанда айыл-чарба продукциялары менен атайын долбоорлор да иштеп жатат. Мисалга айта кетсек, АКШнын USAID долбоорунун “Дыйкандан дыйканга” аттуу программасы. Долбоордун мөөнөтү 2013-жылдын сентябрь айынан 2023-жылдын сентябрь айына чейин.

Долбоор айыл-чарба тармагына кыска мөөнөттүү техникалык жардам көрсөтүү аркылуу Кыргызстандын экономикасынын өсүшүнө салым кошот. Ал ошондой эле АКШ менен Кыргыз Республикасынын ортосундагы байланыштарды жана өз ара түшүнүшүүнү чыңдоого жардам берет.

Кыргызстандын айыл-чарба өндүрүштүк базасынын бытырандылыгы аймактын дыйкандарына жана агробизнестерине натыйжалуу өндүрүш үчүн зарыл болгон масштабга жетишине тоскоол болууда. Чакан чарбалар рыноктун суроо-талабын канааттандыра албай турган жана сапаты туура келбеген продукцияларды чыгарып алуусуна себеп болууда. Долбоор америкалык айыл-чарба эксперттерин фермерлерге, агробизнестерге, айыл-чарба билим берүү жана жайылтуу кызматтарына сооданы, мал чарбачылыгын, тамак-ашты кайра иштетүүнү жана өндүрүмдүүлүктү жакшыртууга жардам берүү үчүн тартат, бул атактуу ички жана аймактык рынокторго пайдалуу мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылат.

Долбоор башталгандан бери USAID айыл-чарба ишканаларын өнүктүрүүгө, айыл-чарба билимин жакшыртууга жана айыл-чарбасын каржылоону жакшыртууга багытталган ар кандай тапшырмаларды аткаруу үчүн 79 волонтерду тартты.

“Айылдык ишкана” кичи секторунда долбоордун волонтерлору айыл-чарба кооперативдерин чыңдоо жана муздак сактоону жакшыртуудан баштап, тамак-аш коопсуздугунун стандарттарын ишке ашырууга жана күрүч менен пияз өндүрүүнү

жакшыртууга чейинки 67 түрдүү тапшырманы аткарышты. Натыйжада, бир айыл-чарба кооперативи стратегиялык пландаштыруу аркылуу кызматтарын жакшыртып, мүчөлүгүн оптималдаштырса, дагы бир жергиликтүү айыл-чарба кызмат көрсөтүүчүлөрү жергиликтүү фермерлер үчүн муздак сактоо боюнча так көрсөтмөлөрдү иштеп чыкты. Кой чарбачылыгы меринос асыл тукумдуулугуна басым жасоо менен фермерлерге тоютту өнүктүрүү, ылаң менен күрөшүү жана жашоо шарттарын жакшыртуу зарылдыгын түшүнүүгө жардам берди.

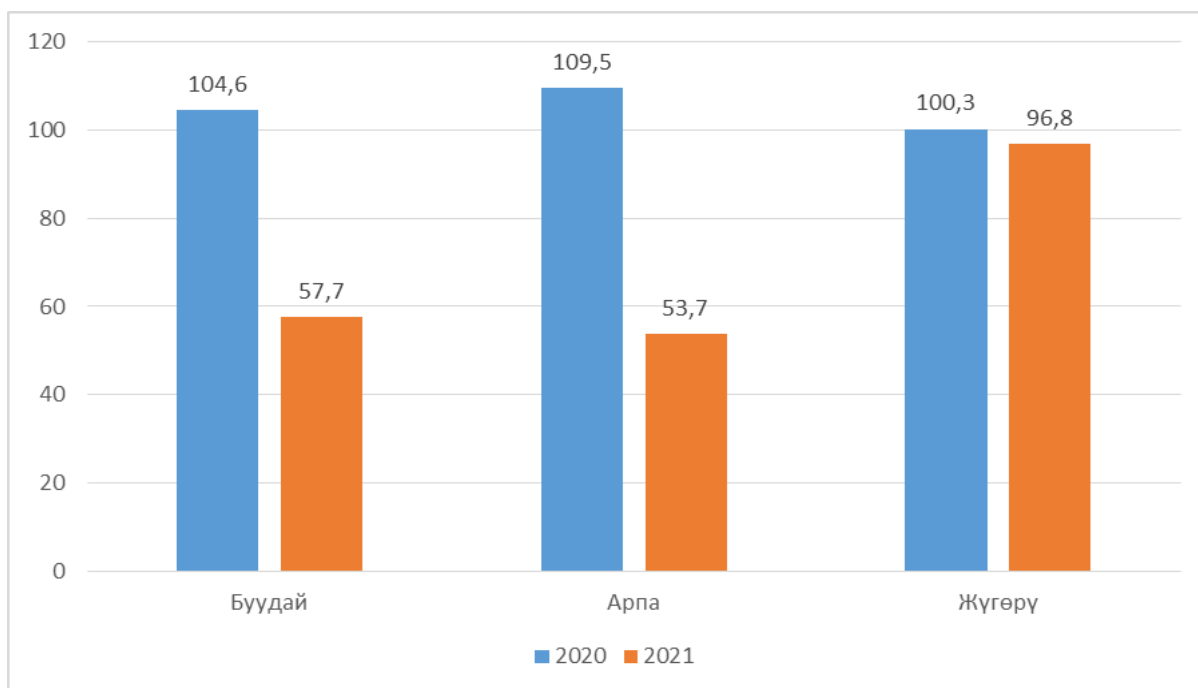
Кыргызстанда бул программада жалпысынан 2957 эркек жана 1363 аял бенефициарларын камтып, алардын 85 пайызы окутулган. [1].

Бүгүнкү күндө Ош, Жалал-Абад, Баткен, Ысык-Көл, Нарын жана Чүй облустарында, ошондой эле Бишкек шаарында тапшырмалар аткарылып жатат.

Бирок, долбоорлорду иш алып барып жатат дегенибиз менен, мамлекеттин агрардык секторунда статистикалык көрсөткүчтөр жыл өткөн сайын төмөндөп бара жатканы өкүндүрөт. Мисалы, дан өндүрүү боюнча сөз кыла турган болсок, 2021-жылдын аягында 1329,1 миң тонна дан жыйналды (буурчактарды, күрүчтү жана кайра иштетүүдөн кийинки салмактагы гречканы кошпогондо), бул өткөн жылга салыштырмалуу 28,4 пайызга аз.

Дан өндүрүүнүн азайышы буудай менен арпанын түшүмдүүлүгүнүн төмөндөшүнө байланыштуу. 2020-жылы буудайдын орточо түшүмдүүлүгү республика боюнча гектарына 25,5 центнерди түздү (кайра иштетүүдөн кийинки салмакта), анда 2021-ж. гектарына 14,5 центнерге, арпа тиешелүү түрдө 23,5 центнерден 12,5 центнерге көбөйдү.

Дандын негизги айыл-чарба өндүрүүчүлөрү болуп дыйкан (фермер) чарбалары саналат. Дандын дүң жыйымынын жалпы көлөмүндө 2021-жылы жүгөрү 52,0 пайызды, буудай 27,3 пайызды, арпа 20,6 пайызды ээледі. [2].

1-график. Дандын дүң жыйымы (өткөн жылга карата пайыз менен)

Графиктен көрүнүп тургандай, 2020-жылы 2019-жылга салыштырмалуу буудайдын дүң жыйымы 4,6 пайызга өссө, 2021-жылы 2020-жылга салыштырмалуу тескерисинче 42,3 пайызга азайган. Ушундай эле тенденция дан үчүн арпанын жана жүгөрүнүн дүң жыйымы боюнча да байкалган.

1-таблица

Аймактар боюнча дан өндүрүү (миң тонна)						
	2020-ж.	2021-ж.	2020-ж.	2021-ж.	2020-ж.	2021-ж.
	Буудай		Жүгөрү		Арпа	
КР боюнча	629,1	362,7	714,1	691,1	510,2	274,1
Баткен обл.	26,1	19,4	64,2	62,9	21,7	8,8
Жалал-Абад обл.	40,5	38,9	205,5	196,8	24,1	21,3
Ысык-Көл обл.	151,3	83,9	-	-	84,6	56,5
Нарын обл.	12,5	11,8	0,2	0,2	39,1	38,5
Ош обл.	82,4	77,0	189,5	196,6	36,8	33,4
Талас обл.	14,9	15,2	23,0	23,7	5,4	3,8
Чүй обл.	300,9	116,3	227,9	206,4	297,5	111,3
Ош ш.	0,3	0,2	3,7	4,5	0,9	0,4

Жалпы көлөмдө буудай өндүрүүнүн эң жогорку үлүшү Чүй облусунун чарбаларына – 116,3 тонна, Ысык-Көл – 83,9, Ош – 77,0 жана Жалал-Абад областы – 38,9, арпа – Чүй облусунун чарбаларына 111,3 тонна туура келет, Ысык-Көл – 56,5 тонна, Ош – 33,4 жана Жалал-Абад областы – 21,3 тонна, дан үчүн жүгөрү – Чүй областынын чарбалары үчүн – 206,4 тонна, Жалал-Абад – 196,8 тонна жана Ош областы – 196,6 тонна.

Ошондой эле 2021-жылы картошканын жана жашылча өсүмдүктөрүнүн дүң жыйымынын кыскарышы байкалды. 2021-жылы жалпысынан 1289,1 миң тонна картошка жыйналды, бул 2020-жылга салыштырмалуу 2,9 пайызга аз. Азаюу 2021-жылы картошка айдоо аянттарынын 1,4 миң гектарга кыскарышына байланыштуу.

2021-жылы жер жашылчалардын дүң жыйымы 1114,2 миң тоннаны түздү жана 2020-жылга салыштырмалуу 1,5 пайызга кыскарган. Жашылча өндүрүүнүн азайышы 2020-жылдагы 200,1 ц/га түшүмдүүлүктүн 2021-жылы 193,3 кв/га төмөндөшүнө байланыштуу.

2-таблица

Аймактар боюнча картошка жана жашылча өндүрүү (миң тонна)				
	2020-ж.	2021-ж.	2020-ж.	2021-ж.
	Картошка		Жашылча	
КР боюнча	1327,2	1289,1	1131,2	1114,2
Баткен обл.	36,4	37,4	61,2	64,9
Жалал-Абад обл.	132,0	123,2	285,2	300,6
Ысык-Көл обл.	453,9	464,1	50,6	52,4
Нарын обл.	95,1	94,6	5,6	5,6
Ош обл.	204,9	207,4	173,5	179,1
Талас обл.	203,9	185,4	89,0	97,1
Чүй обл.	197,6	173,7	454,1	401,6
Бишкек ш.	0,1	0,1	1,2	1,2
Ош ш.	3,2	3,3	10,8	11,5

Картошка өндүрүүнүн жалпы көлөмүндөгү эң жогорку үлүшү Ысык-Көл облусунун чарбаларына – 464,1 тонна, Ош облусуна – 207,4 тонна, Талас облусуна – 185,4 тонна жана Чүй облусунун чарбаларына – 173,7 тонна, жашылча – Чүй облусунун чарбаларына – 401,6 тонна, Жалал-Абад – 300,6, Ош – 179,1 жана Талас облусуна – 97,1 тонна туура келет. [2].

Өкүнүчтүүсү, кээ бир аймактарда жылдан-жылга дан өсүмдүктөрү жана жашылчалардын азайып кетүүсүндө. Буга себеп, дыйкандардын айтуусу боюнча

өндүрүлгөн дан өсүмдүктөрүн жана жашылча-жемиштерди сатууда кыйынчылык болуп жатат жана алардан эч кандай пайда көрө албай жаткандыгында.

Бирок азыркы учурда айыл-чарбасы кайрадан күн тартибиндеги негизги маселе катары каралууда. Тактап айтканда, Кыргызстандын дыйкандары, өндүрүүчүлөрү жана жеткирүүчүлөрү биригип, дүйнөлүк рынокто атаандаштыкка жөндөмдүүлүк үчүн ассоциация түзүү зарыл экендигине мамлекет көңүл бурууда.

Мамлекет учурда үч багыт боюнча иш алып барууда.

1. Фермерлердин, өндүрүүчүлөрдүн жана камсыздоочулардын консолидациясын түзүү. Бул бирикменин приоритеттүү багыты бар, анткени биздин көптөгөн фермерлер дүйнөлүк рынокто өз потенциалын ишке ашыра албайт. Ата мекендик фермерлердин жогорку сапаттагы халал индустриясынын продукциясынын “хабына” айлануу үчүн эбегейсиз зор потенциал бар, бирок буга биригүү менен гана жетишүүгө болот.

2. Санариптештирүү. Бүгүнкү күндө дыйкандарга так жана өз убагында маалымат берүү үчүн министрликке электрондук документ жүгүртүүнү киргизип жатат. Ошондой эле жарандарга айыл-чарба кызматтарын көрсөтүү боюнча маалыматтык системаны түзүү боюнча иштер жүрүп жатат.

3. Кайра иштетүү. Айыл чарба министрлиги айыл-чарбасын өнүктүрүүнүн жаңы жолдорун сунуштап жатканы кубандырат. Бардык пландаштырылган иш-аракеттердин аткарылышы маанилүү. Кайсыл чөйрөдө, кайсыл бир аймакта коюлган максаттар, милдеттер бийликтин эффективдүүлүгүн көрсөтөт. Айыл-чарбасында бир топ актуалдуу проблемалар бар. Ал нерсени айтпасак да белгилүү. Параллелдүү иш-аракет кылуу, жаңы милдеттерди коюу, ошондой эле аларды чечүүнүн жолдорун дароо көрсөтүү жана бардык чаралар менен көйгөйлөрдү жоюу керек. Ал эми санариптештирүүгө келсек, айыл-чарбаны да Батыштын алдыңкы айыл-чарба державалары сыяктуу жаңы деңгээлге көтөрсө болот. Кыргызстандын агрардык тармагында санариптик жана акылдуу технологияларды колдонууда балким бир жерде анализдеп, чет элдик ыкманы кабыл алуу керек. Бирок, бул жерде бардык өздөштүрүлгөн ыкмаларды колдонуу кээде мүмкүн эмес болуп жатат. Себеби, биздин дыйкандар негизинен совет доорунун адамдары болгондуктан, алар үчүн жаңы дүйнөгө дароо сүнгүп кетүү кыйынга туруп жатат. Бирок, ошого карабастан, өз чарбаларынын өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн заманбап гаджеттерди жана тиркемелерди колдонуп жаткан бир нече чарбалар да бар. Кайра иштетүүчү ишканалардын санын да көбөйтүү керек. Дыйкандар кубаттуулуктун жетишсиздигине дайыма даттанышат. Бир кезде республика боюнча иштеп келген кант заводдорун кайра жандандыруу керек.

Корутунду. Учурда айыл-чарба тармагын өнүктүрүү үчүн кластердик ыкма колдонулууда. Кластердик ыкманын артыкчылыгы продукциянын артыкчылыктары менен кемчиликтерине сергек баа берүүгө болот. Кластердик ыкма деталдуу талдоо жүргүзүү жана экспорттолуучу ата мекендик продукцияны жакшыртуу боюнча иш жүргүзүү үчүн зарыл.

Келечекте бул ыкманын келечеги зор, бирок азыр республиканын айыл-чарба министрствосунун алдында башка жана татаал милдеттер турушу керек.

Заманбап рыноктун талаптары жана санариптик технологиялардын мүмкүнчүлүктөрү биздин өлкөдө биздин продукцияны сатуунун жаңы инструменттерин сунуштоого мүмкүндүк берет.

Мындан сырткары мамлекет электрондук биржа соодасын өнүктүрүүнүн маанилүүлүгүн колдоп, дыйкандардын дүйнөлүк рынокко чыгуусуна жол ачуу максатында тышкы соода өнөктөштөрү менен иш жүргүзө баштады.

Негизги максат – дыйкандарга мамлекеттик колдоо көрсөтүү жана жагымдуу шарттарды түзүү, ошол эле учурда ар кандай инструменттерди колдонуу менен дүйнөлүк аренага чыгуу – анын бири – товардык биржа. Бүткүл дүйнө жүзү боюнча

айыл-чарба продукциясын сатуунун негизги аянтчасы болуп биржалар саналат жана бул механизмди өздөштүрүүгө биздин мамлекетке да убакыт жетти.

Эске салсак, айыл-чарба продукциясынын дүйнөлүк рыногу бардык биржалык сооданын көлөмүнүн негизги үлүшүн (55%) ээлейт. Сатууга көбүнчө жүгөрү, кант, буудай коюлат.

Адабияттар:

1. Кудайбергенов, Б. Кыргызстан цифраларда [Текст] / Б.Кудайбергенов, А.Орозбаева // Статистикалык жыйнак, Улуттук статистика комитети, Бишкек, 2022. – 365 с.
2. Насирдинов, С. КРнын Улуттук статистика комитетинин “Кыргыз Республикасынын айыл чарбасы 2016-2020” [Текст] / С.Насирдинов, Н.Чуйков // Жылдык басылма, Бишкек, 2021. – 102 с.
3. Асанов, Ү.А. “Кыргызстан” [Текст] / Башкы ред. Ү.А.Асанов // Улуттук энциклопедия: 1-том. Б.: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2006. ISBN 9967-14-046-1.
4. Баймуратов, А.А. Современное экономическое положение Кыргызстана: проблемы и перспективы [Текст] / А.А.Баймуратов, М.Т.Зикираев // Журнал “Территории и науки”, 2015, №5 – с.101-105.
5. Абдиев, М.Ж. Зарубежная практика повышения конкурентоспособности аграрного сектора [Текст] / К.Ш.Токтомаматов, М.Ж.Абдиев, К.К.Токторов // Журнал “Экономика и бизнес”, 2017, №1 – с.169-171.
6. Азанбекова, А. Современное состояние реального сектора Кыргызской Республики [Текст] / А.Азанбекова // Ежеквартальный научно-информационный журнал “Экономический вестник”, КЭУ, №4: - Бишкек, 2018, с.62-65.
7. Шаршенов, А.Э. Стратегия привлечения финансовых ресурсов в предприятия реального сектора экономики Кыргызской Республики [Текст] / А.Э.Шаршенов, Г.Мурсакан кызы // Журнал ИНТЕРНАУКА, КЭУ, №1-3 (224): - Бишкек, 2022, с.31-33.

УДК 657.1.011.56

Эргешова Чынара Мухтаровна, э.и.к., доцент,
Ош технологиялык университети,
Жыргалбеков Айтенир Жыргалбекович, студент,
Ош мамлекеттик университети

БЛОКЧЕЙН СИСТЕМАСЫНЫН СТОМАТОЛОГИЯДАГЫ БУХГАЛТЕРДИК ЭСЕПКЕ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Макалада бухгалтердик эсептин санарип шартындагы орду, келечектеги актуалдуулугу, бухгалтердик эсепти жүргүзүүдөгү заманбап жаңы технологиялардын таасири менен бухгалтердин ишинин өзгөрүүсү, бухгалтердик эсептин санарип экономика шартындагы трансформация болуусунун зарылдыгы чагылдырылды.

Ачкыч сөздөр. санарип экономика, бухгалтердик эсеп, бухгалтердик кесипти жана эсепти өнүктүрүү, стоматологиядагы эсеп, бирдиктүү маалымат системасы.

Эргешова Чынара Мухтаровна, к.э.н., доцент,
Ошский технологический университет
Жыргалбеков Айтенир Жыргалбекович, студент,
Ошский государственный университет